

»DEDIT EI CRIUALI REX«

(prilog tumačenju teksta Kartulara Sv. Petra u Selu)

Ivan Ostojić

SUMMARIUM: In registro possessionum, quas abbatiae s. Petri in Sello fundator (Petrus Gerni, civis Spalatensis) coemerat, sub a. 1080. sequens locus invenitur: coparui mediu molinu debrataaza fre zezani. que dedit ei criuali rex et aliu mediu fuit desco petro. — Historiae patriae scriptores verbum citatum criuali cum subsequenti rex ita coniungunt, ut in eo alii nomen proprium alicuius regis, alii vero nomen deformatum (sive Hungaricum, király, sive Latinum crouatie) detegant. — Huius scripti, eontra, auctor sub verbo criuali terminum iuridicum latere putat. Corrivales enim in iure civili Romano, quod Spalati tunc temporis iuris positivi vim habebat dicebantur rivales, id est qui per eundem rivum aquam ducunt sive qui eodem rivo utuntur. In nostro casu duo corrivales, alter Brataza alter ecclesia s. Petri, eiusdem rivi aqua ad idem molinum propellendum utebantur. — In loco citato forma crivali pro corrivali apparuit aut ob inconsiderate omissum signum contractionis (i. e. pro crivali, quod signum etiam supra quaedam alia verba contracta in eodem codice desideratur, aut quia talis forma Spalati vulgaris erat (confer simile exemplum crambe pro oleris genere coramble). — Quapropter idem locus citatus sic legendus videtur: Comparavi mediu molinum de Brataza, fratre Zezani, quem dedit ei c(or)ivali rex et alium mediu fuit de sancto Petro. — Corrivales designabat rex, quia ius aquarum reservatum fuit regi.

U sedmom deceniju XI stoljeća osnovao je Splićanin Petar, sin Crnoga ili Gumaja, benediktinsku opatiju Sv. Petra na području poljičkih Jesenica blizu mora. Neposredno prije posvete samostanske crkve, 11. listopada 1080. godine, na zahtjev splitskoga nadbiskupa Lovre, prikazao je Petar popis posjeda i prava svoje zadužbine. Taj je popis došao do nas u cijelosti i sačinjava prvu polovicu kodeksa, koji nosi naslov Jura sancti Petri de Gomai, a čuva se u riznici splitskoga katedralnoga kaptola. Ovaj rukopis je ušao u našu historiografiju pod imenom Zbornika privilegija¹ ili Registra² ili Kartulara³ samostana Sv. Petra u Selu ili, kraće, pod nazivom Supetar-skoga kartulara⁴.

U prvom dijelu tog kartulara pripovijeda Petar, na koji je način došao u vlasništvo svake zemlje, kuće ili dijela mlina, kako je stekao određena prava i dužnosti vezane s pribavljenim posjedom te kojim je putem osigurao radnu snagu za novoustrojeno gospodarstvo zadužbine.

Na 15. strani toga kodeksa nalazi se i ovaj pasus: Coparui mediu molinu debrataaza fre zezani, que dedit ei criuali rex p XXV. cubiti de lenzo. et I. galeta deuino p fine. Cora madio longo. et formino salato. et aliu mediu fuit desco petro.

Izdavačima i brojnim tumačima Kartulara najviše je brige zadavala riječ criuali iz citiranoga pasusa. Svi su je oni spajali sa susjednom

1) Sišić Ferdo, *Priručnik izvora hrvatske historije I*, 256 — Zagreb 1914

2) Sišić Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 429 — Zagreb 1925. godine.

3) Barada Miho, *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća* (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku L, 178 — Split 1932)

4) Viktor Novak — Petar Skok, *Supetarski kartular* — Zagreb 1952

riječu rex i na taj način došli do pojma Crivali rex, koji su onda na razne načine egzegetirali. Ovdje ću navesti tumačenja Mihe Barade, Lovre Katića, Viktora Novaka, Petra Skoka i Marka Perojevića, ali će nas razlaganja ovih pisaca upoznati i s drugim objavljenim mišljenjima o značenju navedenoga izraza. Na koncu ću iznijeti svoje mišljenje:

Miho Barada: »Evo tu se spominje i Krivalj kralj, kojega još nijedan naš historičar nije spomenuo, ne znajući gdje bi s njim«⁵

Lovre Katić: »Zagonetno je ime Krivalj... Nije li koji kralj imao nadimak Krivalj? A možda je »Krivalj kralj« samo nadimak kojega običnog čovjeka⁶. O istoj stvari Katić kasnije piše ponovno: »Ja držim, da Krivalj nije ništa drugo nego prosti nadimak⁷«.

Viktor Novak: »... susrećemo se s imenom kralja, koji je zadao dosta glavobolje svima onima, koji su zastajali na tome mjestu kartulara. Naime, tu se spominje neki Criuali rex. To ime jedino se nalazi u našem kartularu. Nigdje drugdje nema nikakva traga takvom imenu vladara, čije bi se vladanje moglo staviti u vrijeme potkraj XI stoljeća. Stoga i M. Barada, kao i njegovi prethodnici, ne znaju kud bi s njime... Uistinu, to mjesto u Supetarskom kartularu bilo je i za mene najzagonetnije. Dok je Kukuljević bez objašnjenja u bilješci dao drugo čitanje: Triuali (I. Kukuljević, Codex diplomaticus I, 174), Rački je smatrao, da je to možda samo prepisivačeva griješka za Cresimir (Fr. Rački, Documenta, 137 b. 115: Crivali rex in masc. apertum mendum librarii; si altera vox bene adscripta est, prior poterat esse »cresimir«)... Imajući pred očima utvrđenu činjenicu, da je upravo Supetarski kartular klasičan izvor izobličavanja lica i mjesta... trebalo je poći tim putem pretpostavke, da je criuali izobličena riječ... Poslije 1102. godine sigurno su se mnogi u Splitu i iz njegove okoline požurili da od kralja Mađara za sebe izrade neku korist... Jedan od takvih ljudi bio bi Brateča, kome je novi kralj poklonio jedan od mlinova... Mađarski velikodostojnici su... svakako širili vijesti o snazi novog vladara, koga su oni zvali kraljem király, jednako kao što su i Hrvati svog vladaoca od Tomislava kasnije zvali kraljem. I sada se treba samo uživjeti u tamošnje Latine, koji su u tome nazivu, koji je već osvojio dnevni život, vidjeli oznaku, kojom se obilježavao upravo mađarski vladalac, za razliku od bivših hrvatskih. I sastavljač kartulara je... želeći da obilježi toga kralja, koji je Brateči poklonio jedan od svojih mlinova, mjesto da kaže, da je to bio rex Colomanus ili Hungarorum, rekao, da je to bio onaj kralj, koji se naziva király ili u njegovu fonemu i ostalih tadašnjih Splitsana, criuali⁸«.

Petar Skok: »Criuali rex prodao je Bratači, bratu nekoga Zc-zani, mlin za 25 lakata platna i jednu mjericu (galeta) vina. To je najtamnije ime u ovim dokumentima. Sudeći prema grafijama Chudali i Tamali, koje identificiramo sa Hudalj i Tomalj, dočetak -l i predstavljao bi i ovdje naš konsonant l i potvrda čitala bi se *Krivalj ili *Krvalj. Takvomne imenu nema drugih potvrda. Viktor Novak gleda u tome imenu trag mađar-

5) Barada, n. dj., 196

6) Lovre Katić, *Solinski mlinovi u prošlosti* (Starohrvatska prosvjeta Ser. III sv. 2., str. 204 — Zagreb 1952)

7) Lovre Katić, *Jura Sancti Petri de Gomai* (Starohrvatska prosvjeta Ser. III sv. 4., str. 191 — Zagreb 1955)

8) Viktor Novak *Petar Skok*, n. dj., 200—203

skom kralju i identificira ime sa madž. kiraly »kralj«, što je teško vjerovati. Kako je ta opća riječ razumljiva i u Dalmaciji, mogla postati lično ime?... Protivno Katiću, ja mislim, da se u Crival može tražiti stari posjedovni pridjev Krival, obrazovan pomoću -j kao ban »banov« od bân... U tom pridjevu može zaista da se krije ime kralja Krivalja, o kome štiti hrvatska povijest. Osnova tog nepotvrđenog imena može se uporediti s ličnim imenom Krivac, koji se nalazi u kartularu⁹.

Sva navedena tumačenja gledala su u riječi criuali osobno ime. S druge strane Marko Perojević je držao, da je mjesto criuali rex prvotno stajalo crouatie rex, bez kraljeva imena¹⁰.

Meni se pak čini, da se u riječi criuali krije pravni pojam.

Corpus iuris civilis Romani na jednom mjestu donosi ovaj propis: Si inter rivales, id est qui per eundem rivum aquam ducunt, sit contentio de aquae usu, utroque suum usum esse contentente, duplex interdictum utriusque competit¹¹. Pod crtom pak, u noti za navedenu riječ rivales, dodano je u nekim izdanjima spomenutoga Corpus-a: »Paul. 5, sent. 6, § 9, al. corrivales rivales sunt, qui eodem rivo utuntur«¹².

Drugim riječima, pojam corrivalis je u rimskoj juridičkoj terminologiji označivao onoga, koji je uz nekoga drugog uživao pravo koristiti se vodom istoga potoka. U našem slučaju označuju Brataču, koji se zajedno s crkvom Sv. Petra koristio vodom istoga potoka za tjeranje istoga mlina¹³.

U doba, kada se stvarao patrimonij novoga samostana Sv. Petra u Selu, rimsko je zakonodavstvo na području dalmatinskih gradova vrijedilo kao pozitivno pravo, pa je i izraz corrivalis u Splitu bez sumnje bio dobro poznat sastavljačima isprava. Što je pak u samostanskom kartularu dativ ove imenice zabilježen crivali tumačim tako, da je skriptor našega kodeksa mogao nehotice i vrlo lako izostaviti pokratnu crticu nad prvim slogom te riječi, kao što je isti pisar nekoliko puta izostavio pokratnu crticu ili pokoje slovo u nekim drugim riječima¹⁴. Ovdje bi se, zapravo, radilo o kontrahiranju or ispred r, kao što je na vrlo mnogo mjesta u istom kodeksu skraćeno er ispred r. Tako slično su, na primjer, substantivus terra i territorium više puta zabilježeni ovako: tra i tritorium¹⁵.

Ali, moglo je biti i to, da je u Splitu nominativ vulgarnoga oblika iste imenice glasio crivalis mjesto corrivalis. U samoj klasičnoj latinštini imamo sličan slučaj za substantiv coramble (vrst zelja), koji se

9) Viktor Novak — Petar Skok, n. dj., 269

10) Marko Perojević, Je li Slavac bio hrvatski kralj (Jutarnji List od 24. XII 1933, str. 26)

11) Digest. lib. XLIII, tit XX, lex I. Ulpian. 26

12) Corpus iuris civilis Romani II., col. 1744 — Venetiis typis Josephi Antonelli 1843

13) Viktor Novak tvrdi, da se taj mlin nalazio u Solinu (Novak — Skok, n. dj., 159—160).

14) Tako je na strani 10. napisao lo mjesto loco, na strani 12. copau i mjesto coparau i, na strani 13. copara mjesto iste riječi coparau i, na strani 16. afirmavit mjesto affirmavit te na strani 17. scripta mjesto scripta. — I drugi su pisari ovoga kartulara isto tako na više mjesta, izostavili pokoje slovo ili pokoji slog (up. Novak—Skok, n. dj., 225, 228).

15) Ni jedna riječ ni na jednom drugom mjestu u kartularu ne počinje sa corr-, pa nemamo potvrde, kako bi se prepisivač ponašao prema takvom početku.

upotrebljavao i u obliku *crambe*¹⁶. Također u hrvatskim riječima, koje su formirane na latinskim (ili grčkim) osnovama, možemo pokazati na brojnim primjerima, kako je iz početnoga nenaglašenog sloga *co* nestao vokal *o*, bilo u vlastitim geografskim imenima bilo u općim pojmovima. Takva su geografska imena: Krbava od *Corbavia*, Krf od *Corifu*¹⁷, Krkar od *Corcyra*, Krnjacol (rt na otoku Cresu) od *cornu* sa dvjema sufiksima (*-aceus* i *-olus*)¹⁸ te uz Koromašna i Kromašna, toponim romanskoga podrijetla na otoku Pagu¹⁹. Tim vlastitim imenima možemo dodati nekoliko sličnih oblika u općim pojmovima, kao što su: *krbanj* (tikva, u dnu široka) od *corbis*²⁰, *krbeljka* (mala košara)²¹ i *krbulja*²² od *corbicula*, *krma* na brodu od *Kormos*, *kruna* od *cornate*, možda, *kraliješ* od *coralium*²³.

Prema izloženomu, po mojem mišljenju, pasus citiran na početku ovoga priloga trebalo bi ovako pročitati: *Comparavi medium molinum de Brataaza, fratre Zezani, quem dedit ei cor/rivali rex pro XXV cubiti de lenzo et una galeta de vino pro fine, coram Madio Longo et Formino Salato, et alium medium fuit de Sancto Petro.*

To bi se pak u hrvatskom prijevodu moglo otprilike ovako kazati: U prisutnosti Madija Longa i Formina Salata kupio sam za dvadeset i pet lakata platna, uz dodatak jedne mjerice vina, od Zezanova brata Bratače polovicu mlina, koju mu je bio dao kralj kao sukorisniku. Druga je pak polovica mlina pripadala Svetomu Petru.

Vodeno pravo je doba narodnih vladara pripadalo kralju²⁴, pa je zbog toga kralj odredio korisnike vode i na ovom mlinu.

16) Forcellini *Aegidij Totius latinitatis lexicon* I., 618, 632 — Patavii 1771

17) Rački, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquum illustrantia*, 458 — Zagrabiae 1877

18) Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima*, 43 — Zagreb 1950 godine.

19) Skok, n. dj., 71

20) *Rječnik Jugoslavenske akademije* V, 490

21) U Poveljima na Braču

22) Iveković - Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika* I, 578 — Zagreb 1901

23) Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico - graeco - latinum*, 303 — Vindobonae 1862 — Pa ni u našim osnovama početni dio *kor* nije uvijek stalan (n. pr. *koak* — *krak*).

24) Katić u *Starohrvatskoj prosvjeti* Ser III sv. 2., str. 205